

8 Zahraničná politika Srbska a problematika Bosny a Hercegoviny pred vypuknutím 1. svetovej vojny

„KTO V SARAJEVE TRÁVI V POSTELI BEZSENNÉ NOČNÉ HODINY, TEN MÔŽE POČUŤ HLASY SARAJEVSKEJ NOCI. ŤAŽKO A SEBAISTO ODBÍJAJÚ HODINY NA KATOLÍCKEJ KATEDRÁLE: DVE HODINY PO POLNOCI. ÚPLYNIE VIAC NEŽ MINÚTA (PRESNE SEDEMDESIATPÄŤ SEKÚND, POČÍTAL SOM TO) A VTEDY SA OZVÚ SLABŠÍM, ALE PRENIKAVÝM ZVUKOM HODINY NA PRAVOSLÁVNOM CHRÁME, TIE TAKISTO ODBÍJAJÚ SVOJE DVE HODINY PO POLNOCI. CHVÍLKU PO NICH TLČÚ CHRAPLAVÝM, VZDIALENÝM HLASOM HODINY NA VEŽI PRI BEGOVEJ MEŠITE, TIE VŠAK ODBÍJAJÚ JEDENÁŠŤ HODÍN, STRAŠIDELNÝCH TURECKÝCH HODÍN, PODĽA PODIVNÝCH POČTOV VZDIALENÝCH A CUDZÍCH KONČÍN SVETA. ŽIDIA NEMAJÚ SVOJE HODINY, KTORÉ BIJÚ, ZLÝ BOH SÁM JEDINÝ VIE, KOľKO JE U NICH PRÁVE HODÍN, KOľKO PODĽA SEFARDSKÉHO A KOľKO PODĽA AŠKENÁZSKÉHO SPÔSOBU POČÍTANIA. TAK AJ V NOCI, ZATIAĽ ČO VŠETCI ĽUDIA SPIA, BDEJÚ V ODPOČÍTAVANÍ NESPOČETNÝCH HODÍN HLBOKEJ NOCI ROZDIELY, KTORÉ DELIA VŠETKÝCH SPIACICH ĽUDÍ, KTORÍ SA, KEĎ SÚ HORE, RADUJÚ A ZARMUCUJÚ, HODUJÚ A POSTIA PODĽA ŠTYROCH RÔZNYCH, MEDZI SEBOU NAVZÁJOM ZNESVÁRENÝCH KALENDÁROV A VŠETKY SVOJE PRIANIA A MODLITBY VYSIELAJÚ K JEDINÉMU NEBU ŠTYRMI RÔZNYMI CIRKEVNÝMI JAZYKMI. TENTO ROZDIEL SA POTOM, NIEKEDY VIDITEENE, INOKEDY NEVIDITEENE A KLAMOM, VŽDY PODOBÁ NENÁVISTI, ČASTO JE S ŇOU ÚPLNE TOTOŽNÝ.“

IVO ANDRIĆ, LIST Z ROKU 1920 (PISMO IZ 1920. GODINE)⁶⁵⁸

Problematika srbských postojov a aspirácií voči oblasti Bosny a Hercegoviny pred vypuknutím prvej svetovej vojny prináša zložitý komplex problémov spôsobených viacerými faktormi. Prvým komplexom je štátoprávne usporiadanie oboch krajín – Srbsko bolo do roku 1878 formálne pod zvrchovanosťou osmanského sultána, rovnako ako i samotná Bosna a Hercegovina, hoci Srbské kniežactvo

658 MELICHÁREK, Maroš. Ivo Andrić (1892 - 1975) a srbský národný naratív. Identita, nacionalizmus a kosovský kult. In *Porta Balkanica*. Roč. 9, č. 1-2, 2017, s. 57.

(Кнежевина Србија /od r. 1815/ a od r. 1882 ako kráľovstvo, Краљевина Србија) napredovalo svojím vlastným autonómnym vývojom, pokiaľ Bosna zostávala po menších otrasoch v r. 1831 – 32, 1850 – 52 stále neoddeliteľnou súčasťou osmanského impéria a po Berlínskom kongrese r. 1878 na základe 25. článku berlínskej zmluvy⁶⁵⁹ prešla „plynule“ z medzinárodného hľadiska pod okupačnú správu Rakúsko-Uhorska, kde zotrvala do roku 1918 (r. 1908 sa stala integrálnou súčasťou habsburskej monarchie ako Kondomínium Bosna a Hercegovina, riadená spoločne oboma časťami monarchie. Postoj Srbska možno vnímať skrz fenomén známy ako Východná kríza (1875 – 1878), kedy došlo k otvorenej podpore Srbov žijúcich na území Bosny a Hercegoviny zo strany kniežatstva, anekčnej resp. bosnianskej, či 1. balkánskej kríze (1908 – 1909)⁶⁶⁰ kedy bola podpora zo srbskej strany deklarovaná iba diplomatickou cestou. Tento fakt potvrdzujú i oficiálne vyhlásenia srbských panovníkov. V proklamácii Milana Obrenovića IV. z 18. júna 1876 nachádzame formulácie jednoznačne vyjadrujúce podporu „bratom“ v Bosne a Hercegovine: „...s nami sú naši chrabří bratia Čiernohorci, vedení svojim rytierskym knezom a mojim bratom Nikolom, i skvelí hrdinovia Hercegovinci i naši skúsení Bosniaci., resp. ...čoskoro uplynie rok odo dňa, keď sa naši bratia v Bosne a Hercegovine vzbúrili, aby sa bránili pred svojvôľou a odporným násilím.“⁶⁶¹ Proklamácia Mome dragomu narodu z 10. augusta 1878 hovorí: „Ja som Vás 1. decembra minulého roku povolal do zbrane po druhý krát, povolal som Vás nielen v mene našich utláčaných bratov, no i v mene nezávislosti našej drahej srbskej vlasti.“⁶⁶² Dokument ďalej hovorí o nenaplnených želaniach Srbska

659 JAKŠIĆ, Grgur. *Bosna i Hercegovina na Berlinskom kongresu*, Beograd : SANU, 1955, 71 s.

660 Termín 1. balkánska kríza použitý napr.: MULLIGAM, William. *The Origins of the First World War*. New York : Cambridge University Press, 2010, s. 60.

661 Proklamacija mom dragomu narodu. Deligrad, 18. 6. 1876. Sign. PL-149-016. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <<http://serbiaforum.mi.sanu.ac.rs>>.

662 Proklamacija mom dragomu narodu. Beograd 10. 8. 1878, Sign. PL-149-013. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <<http://serbiaforum.mi.sanu.ac.rs>>.

smerom k výsledkom i reaguje na oslobodenie iba časti srbského národa (vo vzťahu k Bosne). Takáto terminológia sa po r. 1878 v oficiálnych dokumentoch vytráca.⁶⁶³ Rovnako je dôležité rozlišovať oficiálnu podporu zo strany srbských dynastií a vlád, na druhej strane tajné organizácie, ktoré pôsobili mimo oficiálnych štátnych štruktúr (Narodna odbrana, Čierna ruka), resp. politické aktivity Srbov v rámci Bosny a Hercegoviny samotnej – Mladá Bosna, Srbská národná organizácia (SNO).⁶⁶⁴ Srbi v Bosne a Hercegovine boli bez výraznejšej podpory Belehradu nútení bližšie prilnúť a vytvoriť väzby so Srbmi vo Vojvodine a Slavónsku, i ostatnými juhoslovanskými národmi. Srbská podpora bola závislá i na medzinárodnopolitickej situácii (najvýraznejšie na politike Ruska), či vládnucej dynastii – podpora v rámci povstania v Hercegovine r. 1875, no už v období povstania r. 1881 – 1882 nie.⁶⁶⁵ Spoločné vzťahy možno chápať i v rovine rýdzo srbskej (spojenie v rámci jednotného štátu),⁶⁶⁶ veľkosrbskej (pripojenie území i bez srbskej väčšiny), ktorá sa najčastejšie používa a historické klišé prechádzali do dobovej⁶⁶⁷ i na-

663 Porovnaj: Srbi! Beograd, 1888. Sign. PL-149-019. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: < <http://serbiaforum.mi.sanu.ac.rs> >.

664 Vedenie SNO konzultovalo svoju politickú taktiku s oficiálnymi belehradskými kruhmi, keďže po návšteve Belehradu r. 1909 došlo k aktualizácii cieľov. HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno : Masarykova Univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006, s. 115., 134.

665 TEINOVIČ, Bratislav. *Srpski ustanak u Bosni 1875-1878*. Banja Luka : Muzej banja Luke, 2006, s. 11., TEINOVIČ, Bratislav: *Evropska istorija na pozornici ustanaka u Bosni i Hercegovini 1804-1882*, In: *Zbornik za istoriju BIH*, 6, 2012, s. 135 – 150.

666 Výnimku predstavuje program radikálnych predstaviteľov srbského hnutia v Bosne združených okolo časopisu Otadžbina – považovali Bosnu za srbskú zem, no zároveň nie je možné nikomu vnucovať srbské meno. Hlavného predstaviteľa tohto prądu Petar Kočića označil Milan Srškić v jednom z listov za zradcu srbskej mysle: „*potvrđuje svojim pismom moju sumnju: da sam ja tamo kao renegat ocrnjen. Na jednoj sam strani najcrniji rebel, a na drugoj najcrniji renegat. Ti si renegat, otpadnik i izdajica srpske misli. Ne tražim nikakve stvarne pomoći, već samo molim da se skine s mene ta gadna anatema.*“ Petar Kočić: SABRANA DJELA I-IV / Prepiska Petra Kočića/. integralno elektronsko izdanje Ars libri • Besjeda • TIA Janus i Projekat Rastko biblioteka srpske kulture na Internetu April 2002. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: < http://www.rastko.rs/rastko-bl/kocic/pkocic-prepiska_1.html >.

667 Viedeň predpokladala, že vytvorenie „Veľkého Srbska“ je iba predstupňom zjednotenia všetkých Juhoslovánov v jednom štáte, čo by bránilo

ďalej do súčasnej spisby, ktorej často krát chýba širší politický, spoločenský, metodologický prístup potrebný k vnímaniu ideológie tzv. „Veľkého Srbska“.⁶⁶⁸ Juhoslovanskej (spojenie južných Slovanov bez národnostnej, či konfesionalnej determinácie – deklarovanej i Gavrilom Principom), ktorá bola striedavo presadzovaná v období okupácie i následnej anexie (medzi Srbmi a Chorvátmi,⁶⁶⁹ i Srbmi a Moslimami)⁶⁷⁰. Spoločné väzby a putá boli od počiatkov existencie oboch štátnych celkov veľmi silné.⁶⁷¹

Historické etapy v nazeraní Srbska na priestor Bosny a Hercegoviny

Spoločné vzťahy možno rozdeliť do viacerých historických etáp – fáza prípravy národného programu – resp. 1. obdobie nezasahovania, Srbsko ešte nemalo dostatočný zahraničnopolitický kredit, aby bolo schopné aktívne uskutočňovať svoju zahraničnú politiku smerom k Bosne a Hercegovine, hoci v tomto období vzniklo množstvo národných programov, ktoré radili Bosnu a Hercegovinu

mocenským záujmom monarchie. BATAKOVIĆ, Dušan: Storm over Serbia. The Rivalry between Civilian and Military Authorities (1911–1914). In *Balkanica* XLIV, 2013, s. 315.

668 „Nacionalisti snívajúci o veľkom Srbsku však nepokladali za srbské územie, čo treba oslobodiť, len údolie rieky Neretvy.“ CSORBA, László-FAZEKAS, Csaba-HOLEC, Roman. *Rakúsko-Uhorsko / Habsburská ríša v rokoch 1867 -- 1918*. Bratislava : Slovart, 2011, s. 30 – 31., BUGAJSKI, Janusz. *Ethnic Politics in Eastern Europe: A Guide to Nationality Policies*. Londýn : M.E. Sharpe, 1995, s. 5 – 6.

669 RYCHLÍK, Jan a kol. *Mezi Vídni a Cařihradem - 1.Utváření balkánských národů*. Praha : Vyšehrad, 2009, s. 296-301.

670 Pozri: HLADKÝ, Ladislav. Bosenští Muslimové (Bosňáci) – proces vzniku národa. In: *Historický obzor*, 1997, roč. 8, č. 5/6, s. 112–118, LJUCA, Adin : „Český guláš o bosenském maglajzu“, prel. František Šístek, *Aluze* 13, 2010, č. 1, s. 59–70;

671 Posledným pokusom o záchranu despotoviny bola r. 1459 snaha o spojenie s Bosnou skrz osobu následníka Štefana Tomaševiča (1438-1463). Ani tento krok nebol v konečnom zúčtovaní úspešný a v júni toho istého roku obsadili Turci bez boja pevnosť Smederevo. Štefan Tomaševič tak ako nám neskôr dejiny ukázali stál pri páde dvoch štátnych celkov na Balkáne – najprv Srbska a potom Bosny. MELICHÁREK, Maroš: Islamizácia Bosny a Hercegoviny v 15. a 16. storočí. *Nový Orient*, roč. 67, č. 4., 2013, s.10 – 17., ZIROJEVIĆ, Olga: *Srbija pod turskom vlašću 1459-1804*. Belehrad : Čigolja štampa, 2009, s. 12.

k srbskému etnickému priestoru. Toto obdobie trvalo do r. 1875, kedy došlo k Veľkej východnej kríze,⁶⁷² postoj Srbska ku súkmeňovcom v Bosne a Hercegovine nabera nový rozmer, obyvatelia Bosny pred anexiou Rakúsko-Uhorskom vyjadrili svoju snahu o spoluprácu so Srbskom,⁶⁷³ čo po anexii vyústilo do spoločného boja pravoslávnych Srbov a moslimských Bosniakov (pod vedením Hadži Loja) proti okupácii.⁶⁷⁴ Postoj veľmocí umožnil podporu povstaniu pravoslávneho obyvateľstva v Hercegovine, v spolupráci s Čiernou Horou.⁶⁷⁵ V období Východnej krízy prebehli tzv.

672 V českom prostredí bola verejná mienka naklonená myšlienke, aby územie Bosny a Hercegoviny pripadlo Srbsku, resp. Čiernej Hore. HLADKÝ, Ladislav: Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílovalo právě na Bosnu a Hercegovinu. Univerzita J.E.Purkyně - Ústav slovansko-germánských studií, 2008, s. 26.

673 EKMEČIĆ, Milorad. *Stvaranje Jugoslavije 1790 – 1918, d. 2.* Belehrad : Prosveta, 1989, s. 256-257. Zjednotenie so Srbskom vyhlásilo 5 rozličných regiónov, BATAKOVIĆ, Dušan: Prelude to Sarajevo: The Serbian Question in Bosnia and Herzegovina 1878-1914. In: *Balkanica*, roč. XXVII, 1996, s. 118.

674 V tomto období boli Chorváti považovaní za piatu kolónu sledujúcu vlastné záujmy (priateľnejšia bola okupácia zo strany Rakúsko – Uhorska ako Srbska). GLENNY, Mischa. *The Balkans 1804 – 1999. Nationalism, War and the Great Powers.* Londýn : Granta Books, s. 161; resp. SPAITS, Alexander: *Der Weg zum Berliner Kongress : historische Entwicklung Bosniens und der Herzegowina bis zur Okkupation 1878.* Viedeň-Lipsko : C. W. Stern, 1907, s. 90 – 91.

675 Nikola I. v proklamácii z júna roku 1876 oslovil obyvateľov Hercegoviny slovami: „Hercegovinci! Všetkých Vás vyzývam: Pochodujte jednotne ako bratia, s radosťou ako šťastní junáci spoločne s bratmi Čiernohorcami. Oslobodte svoju milovanú vlasť, Hercegovinu, bohatú pokladnicu spomienok našej bohatej histórie a slávnú vlajkovú loď srbského národa, pochodujte pod mojou zástavou! Hercegovina musí byť slobodná.“ Prepojenosť Srbska a Čiernej Hory sa okrem roviny kultúrnej, jazykovej a cirkevnej ukázala i v proklamácii národu Čiernohorskému Nikolu I. v ktorej na deň svätého Vita resp. v srbskom prostredí na Vidovdan – 28. 6. len niekoľko dní po vyhlásení vojny Osmanskej ríši oslovil svoj národ: „Čiernohorci! Je to skoro 5 storočí, čo turecké vojská šliapu na väčšiu časť nášho národa a pustošia najkrajšie staré krajiny a veľké srbské štáty. Náš národ povstal viacerými spôsobmi v snahe zbaviť sa otrockých reťazí. Čiernohorci! Krv naša rytierska sa prelievala a prelieva na bojiskách hercegovinských, pretože sa nemôžeme ticho pozerať na svojich rodných bratov, a nepomôcť im. Nebudem Vás volať ako cár Lazar - „Kto nepríde na kosovský boj...!“ Ja to nemám za potrebu, pretože viem: všetci ma chcete nasledovať. Predtým vládla nejednota, no teraz sme jednotní...“ Proklamácia Knjaza Nikole Hercegovcica júna 1876 godine. . Sign. PL-157-011. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <<http://serbiaforum.mi.sanu.ac.rs>>., *Proglas narodu Crnogorskom,*

1. Srbsko-turecká vojna (30. jún 1876 – 28. február 1877) – jej výsledkom bola porážka Srbska a mierová zmluva z 28. februára obnovila predvojnové hranice. 2. Srbsko-turecká vojna (13. decembra 1877 – 5. februára 1878) – výsledok pre Srbsko sa prejavil na Berlínskom kongrese (13. jún 1878 – 13. júl 1878) kde bolo uznané ako nezávislý štát a územný zisk činil 11 097 kilometrov štvorcových vrátane miest Niš, Vranje, Leskovac a Piro. Spojenie všetkých Srbov do jedného štátu sa v žiadnom prípade nepodarilo dosiahnuť, keďže Srbsko nezískalo žiadne územia v Bosne a Hercegovine, v okolí miest Peć a Prizren označovanom ako tzv. Staré Srbsko a odobraný bol i tzv. Novopazarský sandžak.⁶⁷⁶ Berlínsky kongres, ktorý na isté obdobie oddialil priebeh krízy a znamenal koniec zasahovania do záležitostí v Bosne a Hercegovine, keďže sa stala súčasťou habsburskej monarchie a smer politiky Srbska bol de facto presmerovaný na oblasti tzv. Starého Srbska, Macedónska, Kosova a severu dnešného Albánska, situácia sa ešte výraznejšie upevnila podpisom tzv. tajnej dohody (*Tajna konvencija*) 28. júna 1881⁶⁷⁷ medzi Srbskom a Rakúsko-Uhorskom, čo znamenalo odklon od pôvodných postulátov *Načertanija*. Táto dohoda zaväzovala Srbsko neuzatvárať dohody s ostatnými krajinami bez súhlasu Rakúsko-Uhorska a taktiež viesť priateľskú politiku voči monarchii. Srbsko sa vzdalo akejkoľvek agitácie v rámci územia Bosny a Hercegoviny.⁶⁷⁸ Zmena dynastie v r. 1903 (Majski prevrat)⁶⁷⁹ priniesla i výraznú zmenu zahraničnej politiky i orientácie, hoci Bosna a Hercegovina zostávala pevne mimo srbského aktívneho pôsobenia, ktoré bolo limitované anexiou, a neskôr balkánskymi vojnami v r. 1912 – 1913. Srbský nárok na územie

na Cetinju na Vidovdan 1876. Sign. PL-157-008. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <<http://serbiaforum.mi.sanu.ac.rs>>.,

676 PELIKÁN, Jan a kol. *Dějiny Srbska*. Praha : NLN, 2013. s. 194.

677 PRIBRAM, Alfred Francis: *The Secret Treaties of Austria-Hungary 1879–1914, vol. I*. Cambridge : Harvard University Press, 1920, 51 – 63.

678 SAMARDŽIĆ, Momir. Politika Srbije prema Bugarskoj i tajna konvencija 1881. godine. In : *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 2005, č. 71-72, s. 29 – 42.

679 JOVANOVIĆ, Nebojša. Majski prevrat u istoriografiji, književnosti i udžbenicima istorije - poređenje tekstova. In: *Nastava i istorija*, 2003, roč. 1, č. 1, s. 96 – 103.

Bosny a Hercegoviny v sebe kombinoval integračný i dezintegrovaný typ národného hnutia, keďže požadoval spojenie všetkých Srbov v jednom štáte (obdobný ako v prípade zjednocovacieho procesu na Apeninskom polostrove)⁶⁸⁰, podmienkou však bolo rozbitie mnohonárodnostných ríš, kde žila výrazná srbská menšina (v Osmanskej ríši v rámci Bosny a Hercegoviny, Kosova a Metohije, v rámci Rakúsko-Uhorska hlavne v oblasti Vojvodiny).

Ilija Garašanin, Načertanije a Bosna...

Najdôležitejším srbským národným programom 19. storočia bolo *Načertanije - Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine*,⁶⁸¹ ktorého autorom bol minister vnútra srbského kniežactva Ilija Garašanin. Na Garašaninovom programe však možno badať i priame zahraničné vplyvy.⁶⁸² Formuluje postoj k Bosne v časti s názvom *O politiki Srbije u smotreniju Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Severne Albanije* v preklade *O politike Srbska v ohlade na Bosnu, čiernu Horu a Severné Albánsko*. Vzhľadom na ich geografickú polohu, topografiu a vojenskú tradíciu ich obyvateľov boli práve tieto územia hlavným záujmom rozširovania srbského vplyvu: „*pokračujúca rozhodnosť a organizácia tohto vplyvu je hlavnou úlohou srbskej politiky v osmanskej ríši nateraz*“.⁶⁸³ Dohady o tom komu vlastne Bosna

680 TROTSKY, Leon. *The Balkan wars: 1912-13: the war correspondence of Leon Trotsky*. Resistance Books, 1980, s. 454. , BATAKOVIĆ, Dušan. The Balkan Piedmont. Serbia and the Yugoslav Question. In: *Dialogue*, č. 10, 1994, s. 25-73, PAVLOWITCH, K. Stevan. *Serbia: the history behind the name*. Londýn : C. Hurst, 2002, s. 95., BATAKOVIĆ, Dušan : Storm over Serbia. The Rivalry between Civilian and Military Authorities (1911–1914). In: *Balkanica* XLIV, 2013, s. 310.

681 Text *Načertanija* bol publikovaný v knižnej forme roku 1991 a to v nasledujúcej práci: JOSIĆ VIŠNJIĆ, Miroslav – BATAKOVIĆ, T. Dušan: *NAČERTANIJE Ilije Garašanina. Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine*. Beograd : Književna zajednica MJV, 1991, s. 15.

682 MELICHÁREK, Maroš. Ilija Garašanin (1812-1874): *Načertanije a „Velké Srbsko“*. In: *Historický Zborník* 23, roč. 2012, č. 1-2, 2012, s.104 – 124.

683 JOSIĆ VIŠNJIĆ, Miroslav – BATAKOVIĆ, T. Dušan: *NAČERTANIJE Ilije Garašanina. Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine*. Beograd : Književna zajednica MJV, 1991, s. 30.

a Hercegovina náleží, keďže rovnako ako Srbi tak i Chorváti si na jej územie činili nárok z historického, či etnického pohľadu neberúc do úvahy moslimskú komunitu (používajú sa termíny ako „islamizovaní Chorváti“ a „islamizovaní Srbi“), Garašanin vyriešil jednoznačným zaradením jej územia do srbskej sféry vplyvu. Nerozmýšľal tak iba preto, že Srbi vtedy tvorili (až do roku 1960) najsilnejšiu z troch komúnit žijúcich na území Bosny a Hercegoviny, no i kvôli tomu že moslimská komunita sa považovala za Turkov.⁶⁸⁴ Garašanin chcel na dosiahnutie svojich cieľov v Bosne spolupracovať aj s Chorvátmi a to hlavne s ich duchovnou elitou – františkánmi: „*najvýznamnejší z nich by mali byť naklonení myšlienke zjednotenia Bosny a Srbska. Prispiet by k tomu malo i vydávanie modlitebných kníh a spevníkov v tlačiarňach v Belehrade, rovnako tak i liturgické knihy pre pravoslávnych kresťanov a antológie básní by mali byť vydané v latinke aj cyrilike, taktiež by mala vyjsť krátka a zrozumiteľná história Bosny, kde nemožno opomenúť aj Bosniakov, ktorí konvertovali na islam*“.⁶⁸⁵ Taktiež drvivá väčšina srbských historikov 18. a 19. storočia (Jovan Rajić, Dimitrij Davidović, Milan Vukičević a i.) radila Bosnu jednoznačne do srbských dejín. Tvrdili, že Bosna bola súčasťou srbského štátu už za čias kniežata Časlava (vládol v rokoch 927 – 960), že tzv. bogomilovia⁶⁸⁶ vyšli z lona východnej kresťanskej cirkvi,⁶⁸⁷ že najsľávnejší panovník stredovekej Bosny kráľ Tvrtko I. Kotromanić (vládol v rokoch 1377 – 1391) sa programovo

684 JUDAH, Tim. *The Serbs: History, Myth & the Destruction of Yugoslavia*. New Heaven : Yale University Press 2000, s. 57.

685 JOSIĆ VIŠNJIĆ, Miroslav – BATAKOVIĆ, T. Dušan: *NAČERTANIJE Ilije Garašanina. Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine*. Beograd : Književna zajednica MJV, 1991, s. 34 – 35.

686 Fenoménom stredovekej Bosny bola aj tzv. bogomilská heréza, resp. bogomilstvo, pomenované podľa popa Bogomila, ktorý pôsobil v 10. storočí v Bulharsku, odkiaľ sa hnutie rozšírilo cez Macedónsko a Srbsko až do Bosny. Bosniatsky bogomili sami seba označovali ako „krstjani“, čo v preklade znamená kresťania. Na území Bosny vytvorili cirkevné spoločenstvo, tzv. Bosanska crkva, ktorá bola chápaná ako štátne náboženstvo, no o svoj vplyv musela bojovať s rímskokatolíckou vierou, ktorú šíрили v Bosne hlavne františkáni. MELICHÁREK, Maroš. Islamizácia Bosny a Hercegoviny v 15. a 16. storočí. In *Nový Orient*. Roč. 67, č. 4 (2012), s. 10-17.

687 Pozri bližšie: MANDIĆ, Dominik: *Bosna i Hercegovina. Svezak II. (Bogomilska crkva bosanskih krstjana)*. Chicago : Ziral, 1979, s. 31 – 521.

hlásil k srbskej štátnej tradícii atď. Myšlienka o potrebe spojenia rozdelených častí srbského národa a teda i spojenia s Bosnou sa objavuje i v 60. rokoch 19. storočia v kruhoch Zjednotenej omladiny Srbskej, do ktorej v tej dobe vstupovalo mnoho mladých Srbov pôvodom z Bosny, ktorí sa neskôr do vlasti vracali ako učitelia na srbských cirkevných školách.⁶⁸⁸ Garašanin prezentoval v Načertaniji sedem téz viažucich sa k spomínaným regiónom. Najvýznamnejší je druhý bod, kde je predstavená myšlienka úplnej slobody vierovyznania: „*Tento princíp uspokojí kresťanov, a kto vie možno sa stane akceptovateľný aj pre moslimov.*“ Dôležitá je i myšlienka Srbska ako ochrancu slovanských národov Balkánu vrátane Bosny a Hercegoviny: „*Tretím princípom politiky je jednota národov, ktorých diplomatickým reprezentantom má byť vláda srbského kniežatstva. Hoci presvedčivosť tohto princípu je otázna, je to vláda u ktorej Bosniaci a ostatní Slovania nájdu ochranu a pomoc. Srbsko, si v tomto ohľade musí uvedomiť, že je prirodzeným ochrancom všetkých Slovanov žijúcich v Osmanskej ríši.*“⁶⁸⁹ Politika Srbska voči Bosne a Hercegovine bola podmienená i faktom, že v porovnaní s počtom obyvateľstva Srbského kráľovstva (1,901,736 r. 1884)⁶⁹⁰ žilo na druhom brehu rieky Driny ďalších skoro pol milióna Srbov (presne 496 458 r.1879, do r. 1910 stúpil počet na 825 918).⁶⁹¹ Z tohto hľadiska bol srbský nárok oprávnený a prirodzený, okrem Načertanija vzniklo niekoľko ďalších politických programov, ktoré rátali s Bosnou a Hercegovinou ako súčasťou budúceho Srbska, hoci práve územie západne od Srbských hraníc na 3 dekády prestalo

688 HLADKÝ, Ladislav. *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno : Masarykova Univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2006, s. 64, resp. PAVLIČEVIĆ, Dragutin. Dva stoljeća velikosrpskih težnji prema Hrvatskoj 1793 – 1993. In: *Društvena Istraživanja*, roč. 2, 1993, č. 2 – 3, s. 263-264 [online]. [cit. 2010-07-14]. Dostupné na internete: <http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=51755>.

689 JOSIĆ VIŠNJIĆ, Miroslav – BATAKOVIĆ, T. Dušan.: *NAČERTANIJE Ilije Garašanina. Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844 godine*. Belehrad : Književna zajednica MJV, 1991, s. 33.

690 BATAKOVIĆ, Dušan. *Nova Istorija Srbskog Naroda*. Belehrad: Naš dom, 2002, s. 199.

691 BATAKOVIĆ, Dušan: Prelude to Sarajevo: The Serbian Question in Bosnia and Herzegovina 1878-1914, In: *Balkanica*, vol. XXVII, 1996, s. 121.

prakticky v politike kráľovstva existovať.⁶⁹² I napriek oficiálnym postojom srbskej politiky hrala Bosna v predstavách srbského kráľovstva dôležitú úlohu, hlavne v otázke prístupu k moru. Vtedajší postoj Belehradu popísal srbský etnograf a geograf Jovan Cvijič v práci *Anexia Bosny a Hercegoviny a srbská otázka* (1908).⁶⁹³ Spoločné srbsko-bosenské väzby si uvedomoval i Benjamin Kallay (v r. 1868-1875 konzul v Belehrade, autor publikácie venovanej srbským dejinám, ktorá bola neskôr zakázaná)⁶⁹⁴ - spoločný minister financií vo Viedni: „*Srbsko je jedinou krajinou, s ktorou sa kresťania v Bosne môžu zjednotiť, a pod ktorou sa spokojne môžu cítiť i Moslimovia slovanského pôvodu*“. To malo za

692 Juraj Petrović Karadžordže (1768-1817) predstavil svoju koncepciu v liste čiernohorskému vladkovi Petaru I. Petrovičovi Njegošovi: „...vojnový úspech prinesie zjednotenie všetkých troch krajín – Srbska, Čiernej Hory, Bosny a Hercegoviny...budeme môcť žiť v bratstve, v jednom tele, srdci s dušou.“ Do istej miery možno považovať za ucelený národný program memorandum (*Plán na oslobodenie Srbov*), ktoré vypracoval Stevan Stratimirović (1757-1836), metropolita srbskej pravoslávnej cirkvi v Srijemských Karlovciach. Sava Tekelija (1761 – 1842) v roku 1805 vydal v dvojtisícovom náklade tzv. *Geografickú mapu Srbska, Bosny, Dubrovníka, Čiernej Hory a susediacich regiónov*, v ktorej predostrel potenciálne národné nároky Srbov. V roku 1868 prezentoval svoj návrh Svetozar Marković (1846—1875) kde srbský etnický priestor mal zahŕňať územie Srbska, Bosny, Hercegoviny, Čiernej Hory, Starého Srbska), v roku 1903 Dragutin Ilić (1858-1926)- Srbské kráľovstvo, Bosna a Hercegovina, Čierna Hora, Staré Srbsko, Macedónsko – malo ísť o personálnu úniu s Bulharskom) a r. 1912 princ regent Alexander (1888-1934)- Srbsko, Staré Srbsko, časť Macedónska, Bosna a Hercegovina, Chorvátsko a Čierna Hora. LJUSIĆ, Radoš: *Serbian, Great- Serbian and Yugoslav State Policies of Serbia (1804 – 1918)*. In: Great Serbia (Truth, Misconceptions, Abuses), Belehrad: Serbian Academy of Arts and Sciences, 2004, s. 155 – 181., SOTIROVIĆ, Vladislav: *The memorandum about creation of the autonomous religion-language-based orthodox štokavian Slavonic – Serbian grand duchy*. In: Slavistica Vilnensis, Vilnius: Vilnius University, 2001. 18 s.

693 Problém Bosny a Hercegoviny sa ako srbský problém musí riešiť silou. CVJIČ, Jovan: *Aneksija Bosne i Hercegovine i srpsko pitanje*. Digitalizované z: *Sabrana dela*, Knjiga 3 (Tom I): Govori i članci Srpska akademija nauka i umetnosti Belehrad, 1987. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <http://www.rastko.org.rs/antropologija/cvijic/govori-clanci/jcvijic-aneksija_c.html>.

694 KALLAY, Benjamin: *Istorija srpskog naroda* (preložil: Gavrilko Vitković). Belehrad, 1882. 149 s. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <<https://ia700406.us.archive.org/28/items/istorijasrpskog00klgoog/istorijasrpskog00klgoog.pdf>>.

následok snahu o oslabenie spolupráce medzi jednotlivými národmi, i postoj voči samotnej srbskej populácii.⁶⁹⁵

Srbské tajné organizácie a ich rola v aktivizovaní Srbov žijúcich v Bosne a Hercegovine

Vzhľadom na vývoj v Európe Srbsko nemohlo oficiálne zasahovať do vývoja v Bosne a Hercegovine (a občasné demonštratívne prejavy ako spálenie vlajky Jurajom Karadjordjevičom (1887 – 1972) počas anekčnej krízy, nepriamy „ekonomický“ boj s Habsburskou monarchiou, či vplyv pravoslávnej cirkvi na veriacich v rámci BaH⁶⁹⁶) preto vznikla pôda na existenciu tajných elitárskych spoločností ktorých cieľom bolo i zaktívnenie zahraničnej politiky Srbska smerom k Bosne a Hercegovine. Anekčná kríza v r. 1908 podnietila vznik Národnej obrany (Народна одбрана), ktorej hlavným motívom bola srbská národná jednota celého srbského národa⁶⁹⁷ dosiahnutá skrz cezhraničné vzdelávanie a propagandu. V Bosne a Hercegovine získala veľké množstvo priaznivcov (220 odborov s 5000 dobrovoľníkmi). Výbory národnej obrany boli zriadené v krajinách pod osmanskou a habsburskou nadvládou, no ich aktivity boli postupne zmenené na kultúrnu činnosť a národnú propagandu. Činnosť národnej obrany bola znova oživená po r. 1909, ale zamerala sa predovšetkým na četnické akcie v Starom Srbsku a Macedónsku. Známejšou a mýtni opradenejšou však bola organizácia *Ujedinjenje ili smrt*, často označovaná ako Čierna ruka (*Crna ruka*). Jeho vodcom bol Dragutin

695 MILOJKOVIĆ-DJURIĆ, Jelena. Benjamin von Kállay's Role in Bosnia-Herzegovina 1882–1903: Habsburg's Policies in an Occupied Territory. In: *Journal of the North American Society for Serbian Studies*, roč. 14, č. 2, 2000, s.211–20, BATAKOVIĆ, Dušan. Prelude to Sarajevo: The Serbian Question in Bosnia and Herzegovina 1878-1914, In *Balkanica*, roč. XXVII, 1996, s. 123.

696 KUDELIC, Zlatko: Srpska pravoslavna crkva u Bosni i Hercegovini tijekom austrougarske vladavine. In: *Croatica Christiana Periodica*, roč. 32 č.62, 2008. s. 29-62., LOUD, F. John: *The Development of Spiritual Life in Bosnia under the Influence of Turkish Rule*. Durham : Duke University Press, 1990, s. 64-65.

697 *Narodna Odbrana Izdanje Stredisnog Odbora Narodne Odbrane (Belgrade, 1911)*. [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: < http://www.lib.byu.edu/index.php/The_Narodna_Odbrana>.

Dimitrijević „Apis“ (1876 – 1917) šéf vojenskej rozviedky na belehradskom ministerstve vojny.⁶⁹⁸ V rámci štruktúr organizácie predstavovala Bosna a Hercegovina jej neoddeliteľnú súčasť.⁶⁹⁹ V tejto súvislosti sa v našich podmienkach častokrát i v akademickom diskurze sa objavujú viaceré klišé, či nepresné údaje.⁷⁰⁰ Problematické je i spojenie organizácie s teroristickými organizáciami z 2. ½ 20. storočia.⁷⁰¹ Tribúnou organizácie bol denník Pijemont (od r. 1911), ktorý za finančnej podpory regenta Alexandra propagoval myšlienku „Čiernej Ruky“, ktorej cieľom bolo srbské zjednotenie, čo vyvolávalo pozitívnu reakciu smerom k srbskej populácii v zahraničí.⁷⁰² Fungovanie organizácie nemožno úplne oddeliť od srbskej politiky, keďže Apis bol napojený na politických i vojenských predstaviteľov (obdivovateľom bol i napr. poľný maršal Radomir Putnik, náčelník generálneho štábu) a sám zastával v armáde veľmi dôležitú funkciu (od r. 1913 riadil srbskú rozviedku), hoci v Srbsku armáda predstavovala vlastný mikrokozmos vzťahov. Pozícia Čiernej ruky bola oslabená po Balkánskych vojnách, kedy zostalo aktívnych iba 20 – 25 dôstojníkov, no stále si udržiavalo dostatočný vplyv. Rovnako je predmetom nejasností prepojenie organizácie Mladá Bosna (Млада Босна) so srbskou

698 MACKENZIE, David. *Apis: The Congenial Conspirator. The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrijević*. New York: Columbia University Press, East European Monographs, 1989, s. 64–75., BATAKOVIĆ, Dušan. Nikola Pašić, les radicaux et la 'Main noire'. Les défis à la démocratie parlementaire serbe 1903–1907. In: *Balkanica*, roč. XXXVII/2006 (2007), s. 144.

699 „*The Constitution of the Ujedinjenje ili Smrt - 9th day of May, 1911 A.D.* [online]. [cit. 2014-03-2]. Dostupné na internete: <http://www.lib.byu.edu/index.php/Constitution_of_the_Black_Hand>.

700 Vznik r. 1901 (ide zrejme o zámenu s prípravou atentátu na Alexandra Obrenovića spájanou s „Apisom“ a jeho prívržencami). STAŠKOVÁ, Miriam. Májový prevrat 1903. Krvavá výmena na srbskom tróne. In: *Historická Revue*, roč. XXIV., č. 1., 2014, s. 29., TUCKER, Spencer – ROBERTS, M. Priscilla: *World War I: A Student Encyclopedia*. Santa Barbara : ABC-CLIO, 2006, s. 579.

701 DOAK, Robin S. *Assassination at Sarajevo: The Spark That Started World War*. Capstone, 2008, s. 38-39.

702 JELAVICH, Barbara. What the Habsburg Government Knew about the Black Hand. In: *Austrian History Yearbook*, roč. 22, 1991, s. 131–150, JELAVICH, Barbara – JELAVICH, Charles. *The establishment of the Balkan national states, 1804-1920*. Seattle : University of Washington Press, 1986, s. 259 – 260.

vládou, či zamieňanie s Čiernou rukou. Tragický skon študenta menom Bogdan Žerajić,⁷⁰³ ktorý sa v deň začiatku konania bosnianskeho saboru (15. 6. 1910) pokúsil o atentát na generála Marijana Varešanina a následne spáchal samovraždu, čo je považovaný za symbolický začiatok akcií hnutia Mladá Bosna. Prepojenie „Čiernej Ruky“ a Mladej Bosny bolo evidentné napr. v prípade Danila Ilića. Organizácia Mladá Bosna založená r. 1910 nebola len výlučne srbskou, no združovala i príslušníkov ostatných národov Bosny, prevažne juhoslovanskej orientácie. Zväz Bosny a Hercegoviny so Srbskom bol považovaný za prvú fázu juhoslovanskej jednoty. Medzi najvýraznejšie prúdy, ktoré ovplyvnili Mladú Bosnu patrili myšlienky z Ruska a Talianska, hnutia európskeho socializmu i širokej juhoslovanskej ideológie. Príslušníci organizácie sa zúčastnili na vojenských operáciách srbskej armády v balkánskych vojnách. Tlačovým orgánom omladinárskej organizácie bol časopis „Srbská omladina“, vydávaný prosrbsky orientovaným moslimom Smail-agom Čemalovićom. Spoločné vzťahy Srbov žijúcich v rámci kráľovstva a rakúskeho mocnárstva ako i antagonizmus oboch štátnych celkov eskaloval v najviac v období roku 1914.

703 Predtým pripravoval atentát na Františka Jozefa, no v Mostare r. 1910 zlyhal. BOROVIČKA Václav: *Atentáty, které měly změnit svět*. Praha : Barronet Publishers, 2007, s. 109 – 110.